

A TOROCKÓI SZIKLASÍROK

A temetkezés sajátos formájával találkozunk a torockói unitárius egyházközségben, melyről Orbán Balázs így emlékezik meg: „A temető annyiban sajátos, hogy igen sok családnak van ott sziklába vésett sírboltja minden külső jel vagy felirat nélkül. Halálozás esetén sírásót még akkor sem fogadnak, ha a halottas családnak kriptája nincsen, mert a sírásást, valamint a sírboltban való koporsóüreg helyét a közelebbi rokonok és szomszédok szokták díjtalanul elkészíteni. Ezen atyafiságos vagy felebaráti végszolgálat megtagadása egy lenne a közvélemény előtti önmegbélyegzéssel.“

Az idegenbe vetődött torockói, ha temetésen vesz részt, mindig iszonyodva hallgatja a sírgödörbe helyezett koporsóra zuhanó göröngyöket. Józán Miklós unitárius püspök temetésén (1946. I. 11.) részt vett torockói küldöttség tagjai megdöbbenéssel beszéltek el otthon, hogy főpásztoruk koporsóját egy mély gödörbe eresztették le, és reá húzták a földet. A XX. század elejéig általános szokás volt, hogy a községből kenyérkeresetre eltávozottak meghalni hazatértek; az idegenben elhunytat pedig hozzátartozói szállították haza a torockói temetőbe.

A torockói temetkezés jellegzetessége a sziklasír, mellyel sem a szomszédos községekben, sem máshol az országban nem találkozunk. Kivételt képez Torockószentgyörgy, ahol újabban az odaköltözött torockóiak kezdenek sziklasírokat építeni. Torockó ősi települése a hagyomány szerint, melyet Orbán Balázs is átvett, a mai Remetében, illetve Tölgyes mellett, a legrégebb bányák közelében volt. Itt az ún. Botárokcsúre közelében feliratos kőlapokat is találtak. Hogy az őstelepülés lakói hogyan temetkeztek, milyen sírokat használtak, megfelelő ásatások hiányában nem lehet tudni. Tény az, hogy a torockóiak évszázadok óta a községtől délnyugatra levő domboldali temetőben, sziklasírokba temetkeznek. Kertekben legfeljebb a betelepült és még a köztemetőben sírral nem rendelkezők temetkeztek.

A sziklasírok eredetét és kialakulását valószínűleg két tényező határozta meg. Az egyik a torockói medence, illetve a temetőhely sajátos geológiai szerkezete, a másik pedig a XII. században Torockóra betelepített stájer (Ausztria) bányászok temetkezési szokása.

A torockói medence Turda és Aiud között helyezkedik el. A fő völgy észak—dél irányú. A völgyet körülvevő vonulatok az 1000 méternél magasabb kopár mészkőszikres, keletre levő Székelykő és a szintén 1000 méternél magasabb, részben erdővel borított, kristályos palán nyugvó, kristályos, mészköves nyugati Egyesítő-, Szálas-, Ordaskő-vonulat. Ezek a kemény kőzetek nem voltak alkalmasak a sziklasírok készítésére.

A Szálas-vonulathól keresztbe, nyugat—kelet irányba mintegy 700 méteren felüli magassággal több dombvonulat ereszkedik le: a Temető-Bükk, a Kerekhavas, az Akasztódomb, a Kiskő. Ezek a dombok meredeken szakadnak le az észak—dél irányú fővölgyre. A dombvonulatok, főleg a Temető-Bükk-domb, geológiai szerkezete biztosította a sziklasírok készítését. A temetői domb alapszerkezete a neokomi homokkő, melyet vékonyabb-vastagabb homok, kavics, agyag fedőréteg borít. A homokkő viszonylag puha, könnyen véshető, vájható, és mégis elég szilárd a tartós sírbolt, a pinceboltozatok készítésére.

A másik tényező, amely hozzájárulhatott a torockói sziklasírok kialakulásához, a stájer bányászok betelepítése volt. Lehetséges, hogy ők települtek le a mai Torockó helyén, és lassan odahúzódtak le a remetei és a tölgyesi telepések is, de nincsen kizárva, hogy a mai település már ki volt alakulva a német bányászcsaládok bejövetele előtt. Mindenesetre akárhogv is történt, ezt a tényezőt alátámasztják a temetővel kapcsolatos németes elnevezések. A temetőt *Birgej*nek, *Beraej*nek, *Bergej-tető*nek, *Bürgének* nevezik. Dombról lévén szó, valószínűleg a *berg*-ből származhatik. Maga a sziklasír, a *birgej*, mivel elrejti a halottakat, származhatik a *bergen-*, *birg-*, *bürgen*ből is.

Az 1930—40-es évek idősebb torockói lakosai már nem használták a *birgej* elnevezést. Ők a temetőt *bérginek*, a Temető-tetőt *Bérgi-tető*nek, a Temető-oldalt, -völgyet, *Bérgi-oldal*nak, *Bérgi-völgy*nek nevezték. A *birgej* elnevezés csak egyes szólásmondásban maradt fenn. Ma is használatos „egyen meg a *birgej*“ — vagy pedig, ha valaki sokáig beteg és nincs kilátás a gyógyulására, el-elhangzik „téged is meggyógyít a *birgej*“ vagy egyszerűen „meggyógyít a *birgej*“. Eszerint feltételezhetjük, hogy a „*bérgi*“ magára a temetőre, a „*birgej*“ pedig a sziklasírokra vonatkozik.

A torockói temető a Bérgi észak-keleti oldalán fekszik, ott, ahol a legközelebb van a községhez, s ahol a fedőréteg agyagos, kavicsos, homokos, torockóiasan „sifaros“, meredek és alkalmatlan földművelésre, de megfelelő a sírboltok készítésére. A temető háromszög alakú, alapja a torockói déli nyúlványú Fő utca, a Szentgyörgy utcai kertek. Innen a kertek végéből emelkedik a Bérgi teteje felé. A temetőben a sírok párhuzamosan, észak—dél irányban vannak. A sírok keletre néznek és a domboldalon egymás fölött helyezkednek el, a mélyben. A sírhantok között helyenként észak—dél irányú gyalogösvények találhatóak. A Szentgyörgy utcai főbejárat helyenként lépcsőkkel vezet a temetőbe, ahol kétfelé ágazik, a megfelelő gyalogösvények felé.

A sírokat családonként örökölték; ha pedig már nem volt hely a sírban, akkor újat készítettek a temető szélén, vagy ahol még nem volt

sziklasír vájva. A XIX. század közepétől a község lakossága lassan csökken, és ez mind kevésbé tette szükségessé új sírok készítését. Az elmondottakból következik, hogy Torockón nem a temetés alkalmával, hanem jó előre biztosította minden család a nyugvóhelyét, a sírt, és a temetkezés napján a rokonok, a szomszédok csak kiásták a sziklasírhoz vezető bejáratot.

Hogyan készült, és milyen a torockói sziklasír?

Az 1920-as években a Pál család sírja annyira tele volt, hogy hely hiányában oda nem lehetett temetkezni. A családfő, Pál Simon, új sírt készíttetett, melyet e sorok írója is láthatott, és visszaemlékezhetett a sziklasír készítési módjára. Az 1920-as években még volt sírkészítő mester is. A temető déli középső szélén, ahol még nem volt régi sír, kijelölték a sírhelyet, egy fölfelé nyúló, keletre néző téglalapot. A hely szélessége egy méter, a hosszúsága pedig kb. három méter volt. A sírkészítő a téglalap szerint ásott le, menedékesen az alsó felében, függőlegesen a felső részén. Átvágta az egy-két méternyi vastag kavicsos, homokos, agyagos fedőréteget, majd pedig a homokkőrétegbe vágott be a felső részen mintegy 1,20—1,50 m-re. A kiásott törmeléket a leendő sírbolt fölé a felszínen helyezte el. Hogy ne omolják vissza a föld, két-három fosznideszkából kerítésszerűséget készített, és e mögé hordta fel fateknővel a törmeléket. Ez a kiásott gödör a sziklasír első része, a bejáratot. A bejáratot rész meredekségének a csökkentésére egypár lépcsőt is vágott. Ezt a bejáratot részt ássák ki a temetés napján, és a koporsó elhelyezése után ide húzzák kapákkal vissza a sírbolt fölé helyezett törmeléket, és zárják el a sírboltot a külvilágtól. Ezután következett a sír második részének, a sírboltnak az elkészítése. A téglalap függőleges felső részén levő, mintegy 1,5 m vastag homokkőbe egy 1 m magas és 0,80 m széles ajtószerű nyílást vésett, a két szélén mintegy 0,10—0,15 m párkánnyal az oda teendő ajtószerű deszkák támaszaként. Párkány nélkül is szokták készíteni, amikor a deszkák támasztására két oszlopot helyeznek el. Az ajtótól kezdődik a tulajdonképpeni sírbolt, amelyet teljesen a homokkőbe vésett a sírkészítő vájár. Először leásott mintegy 0,30 m-re. Ez lett a lépcső. Ezután következett a sírbolt vízszintes földje. A sírbolt alapja szintén téglalap. Méretei síronként váltakoznak. A szerző által 1939-ben lemért sírbolt alapszélessége 4 m, mélysége pedig 2,5 m volt, mintegy 4—5 koporsó részére készült. Vannak viszont kisebb és nagyobb sírboltok is, sőt lehetnek mélységben kétszeresek is, amikor egymás mögött két sor koporsó is elfér. Az oldalterjeszkedést legtöbbször meghatározza a szomszéd sírbolt közelsége. Ha a sírboltot oldalt szélesítik, áttörhetnek a szomszédos sírboltba is.

A sírbolt földjének egyik sarkában egy mélyedést ásnak, ez az ún. „csontgödör“. Ha már elkorhadtak a koporsók, és szükség van a helyre, a csontmaradványokat ebbe a gödörbe helyezik el.

A sírbolt fala előbb merőleges, majd egy méter után boltozatos. A laposan boltíves mennyezet erősebbé, ellenállóbbá teszi a sziklasírt. Ha kész a sírbolt, az ajtóba vastag, többnyire tölgyfa deszkából ajtószerűséget helyeznek, mely megakadályozza a bejáratot részét kitöltő törmelék sírboltba való beomlását.

Temetés alkalmával a XX. század elejéig ún. „gyontáros“ koporsókat készítettek. Ezek, akárcsak a régi bútorzat, „gyontáros“, azaz festett, zöld alapszínű volt. Erre festették reá a jellegzetes torockói bútorvirágzatokat, a nőknél vörös, a férfiak koporsójánál kék virágokat. Temetés alkalmával kiásott régi sírokban még most is látható épségben megmaradt, közel százéves festett koporsó. Szokás volt a koporsó fedelére a halott nevének és korának, születése és halála évének, valamint foglalkozásának ráfestése fehér festékkel, vagy kárpitosszeggel való „kiverés“, ami ma is jól olvasható. A koporsót a sírboltba fejjel előre viszik be és egymás mellé helyezik, elhalálozási sorrendben. Az elhelyezés szerint a halottak a sírboltban kifelé, keletre néznek. Ha a helyszűke megkívánja, keresztbe, egymás fölé is helyeznek, főleg kisebb koporsókat.

Bár a felhantolás és a sírjelzések nem tartoznak szorosan a sziklasírokhoz, s nem képviselnek torockói különlegességet, mégis szeretnék ezekről is egypár szót írni.

Temetés után a bejárat rész felett alakítják ki a sírhantot. A szokásos, megemelt sírhant egyszerű, keret nélküli, vagy kővel rakják körül, illetve deszkakeretbe foglalják. A sírhant jellegzetessége, hogy a bejárat rész és nem a sírbolt felett található.

A sírhantot már a sziklasír elkészítése vagy a temetés után szokták jelölni, vagy egyszerűen jelölés nélkül marad. A temetőben nincsenek fejfák. A XIX. század közepéig pajzsszerű fatáblákat állítottak, melyekre a feliratot helyezték el. Az 1930-as évek öregjei még emlékeztek ezekre, de idővel elkorhadtak, teljesen eltűntek. Ennek következtében sajnos már e sorok írója sem láthatott ilyen fatáblákat. A XIX. században a pajzsszerű fatáblákat felváltották az álló sírkövek. Ezek a sírkövek nem a sírbolt felett, hanem a bejárat keleti részén vannak elhelyezve. Így megtörténhetik, hogy a sírkő esetleg az alsó szomszéd sírboltja felett van. Az álló sírkövek időrendi fejlődést mutatnak. Egészen régiek az egyszerű, lapos kövek. Erre az egyszerű, sima, lapos kőre vésték a halott nevét. Egy ilyen egyszerű lapos kő található 1757-ből. A kő felső részén látható bekarcolva Torockó címere, a két hosszú és egy széles ekevas, majd pedig a hiányos felirat. Az álló sírkövek, amelyek a XVIII. század közepétől valók, lehetnek időrendi sorrendben ereszesek, laposak vagy obeliszkesek. Az ereszes sírkövek 1800 körüliek, a laposak 1850 körüliek, majd az obeliszkesek a XIX. század közepétől a mai napig, az általánosan használt formákkal.

A sírkövek anyaga a mészkő, a hidasí puha mészkő, a kristályos mészkő, a gránit és újabban a márvány. A mészkövet, a kristályos mészkövet Torockóról, a gránitot az Aranyos völgyéből, a márványt a közeli városokból szerezték be.

A sírkőfelirat szövege a halott személyével kapcsolatos egyszerű, vagy versbe foglalt adatközlés. Gyakori benne a rövidítés, a betűkihagyás és összevonás. Sajátossága, hogy a megfelelő szerszám rajzával jelzi a halott foglalkozását. Így a kapakészítőt a kapa és az ekevas jelzi, a bányászt a kalapács és a csákány, a kőfaragót a kalapács és a

véső, az ácsot a fejsze és a bárd. A verses feliratok a halott személyi adatai mellett kifejezik a hozzátartozók túlvilági életben való bizalmát és a boldog találkozás reményét.

A leírt sziklasírokon kívül a temető felső részén, ahol a fedőréteg vastag, és a homokkő mélyen van, a beköltözött lakosok egyszerű, függőleges sírgödrökbe is temetkeznek.

PÁL ANDRÁS

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

RÉSZVÉTEL AZ EVANGÉLIUM ÜGYÉBEN

Fil 1, 3, 4, 9,

Macedónia keleti részén, az Égei-tenger partjától néhány kilométerre feküdt az ókorban egy kis város, neve Filippi. Környékén közel két és félezer esztendővel ezelőtt, majd később, a római világbirodalom formálódásának időszakában nagy fontosságú ütközetek zajlottak le, amelyek a történelem alakulását lényegesen befolyásolták. Mint jelentős kolónia, amelyen a híres „Via Egnotia“ nevű műút is keresztülhaladt, a római világbirodalom hatalmas gépezetében fontos szerepet játszott.

Mégis e kicsiny várost, amely azóta romhalmazzá vált, és helyén ma egy jelentéktelen kis falu áll, mind a mai napig emlegetjük. E városnak örök dicsősége számunkra abban áll, hogy Pál apostol második nagy missziói útja során benne alapította meg első európai keresztény gyülekezetét. Az Ap Csel-ről szóló könyv a filippibeli gyülekezet alapításáról közölt tudósításában többek között elmondja azt is, hogy a nagy pogány—keresztény misszionárius ottani tevékenysége alig néhány napra korlátozódott, mert mint a rend háborgatóit társaival együtt letartóztatták, börtönbe zárták, és szabadulásuk után a várost elhagyni kényszerültek. Mégis e néhány nap elegendő volt arra, hogy Pál apostol e helységben olyan gyülekezetet teremtsen, amely életképesnek bizonyult, és az egyik legvirágzóbb keresztény közösséggé fejlődött. A legnagyobb keresztény hittérítő, aki az általa alapított gyülekezetek mindegyikét nagy szeretettel és gondoskodással szemlélte és irányította, talán mégis ezt a gyülekezetét érezte szívéhez legközelebb állónak. Bizonyára megragadta és meghatotta az a nagyszerű közösségi szellem, az a feltétlen hit és maradéktalan odaadás, az az őszinte, meleg ragaszkodás, amely e gyülekezet közösségéből és egyes tagjaiból feléje és rajta keresztül az evangélium ügye felé áradt. Ennek a gyülekezetnek írta az apostol római fogságából: „Hálát adok az én Istenemnek minden rólatok való emlékezésemben, mivelhogy *részt vettetek az evangélium ügyében* az első naptól fogva mind ez ideig. És azért imádkozom, hogy a ti szeretetetek még jobban-jobban bővülködjen ismeretben és minden értelmességben.“